

nevek mások, akkor ezek jelentéstanilag hogyan viszonyulnak az ismertettekhez, rendszert alkotnak-e abban a nyelvben is, ahol nem -ga, -ma, -sa stb. végűek ezek a helynevek. Ezekre és még sok más kérdésre a jövő kutatásaitól várunk és remélünk feleletet.

Björn Collinder: Fenno-ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic languages [Finnugor szótár. Az uráli nyelvek etimológiai szótára]. Stockholm-Uppsala 1955. XXII + 212 l. Almqvist & Wiksell. (Ismerteti: K. Sal Éva.)

A finnugor nyelvtudománynak jelentős eseménye volt 1955-ben két etimológiai szótár megjelenése. Az egyik, Y.H. TOIVONEN: "Suomen kielen etimologinen sanakirja I." című munkája a finn nyelv szókészletének különféle eredetű elemeit tárgyalja A-tól Kn-ig. A másik COLLINDER főnt említett uráli szótára. Az alábbiakban ezt ismertetem.

A könyv beosztása a következő: Előszó (V-VI.l.), rövidítések (VII-VIII.l.), bevezetés (IX-XII-l.), uráli etimológiák (1-69 l.), finnugor etimológiák (70-127 l.), az indoeurópai jövevényszavak jegyzéke (128-141 l.). Függelék az altaji egyezésekről: a kérdés áttekintése (142), uráli és altaji (143-147), finnugor és altaji egyezések (147-149). Az egyes nyelvek szótárátöve (151-202), az előforduló növény- és állatnevek latin nevének jegyzéke (202-204). Bibliográfia (205-212).

A szerző az előszóban megemlékezik arról, hogy SETALA harminc évvel ezelőtt vette tervbe egy "Etymologicum magnum Fenno-Ugricum" készítését. Ettől a programtól az etimológiai kutatás tekintélyes eredményei ellenére is távol vagyunk. De ez az "Etymologicum Fenno-Ugricum parvum", amelyik csupán "közfinnugor" szavakkal foglalkozik, hasznos szolgálatot tehet a finnugor nyelvek kutatásán kívül az indoeurópai és az altaji nyelvészettel foglalkozóknak is. Ugyanitt említi meg COLLINDER azt a sajnálatos körülményt, hogy az utolsó tiz év magyar kiadványaihoz csak rendszertelenül és hiányosan tudott hozzájutni.

A bevezetésben röviden a finnugor népeket ismerteti. Minden nyelvről megírja, hol beszélik. Zárójelben közli a szóban forgó népek saját elnevezését, kivéve a finnségiekét és a lap-pét. De a továbbiakban általában a tudományos irodalomban ed-dig is használt nevüket alkalmazza, nem pedig a saját népne-vüket. Megemlíti lehetőség szerint az egyes nyelvek legrégebbi irott emlékét. - Azután a szamojéd nyelveket veszi sorra. Köz-li, hogy mely szamojéd nyelvben van fokváltakozás. Ezt köve-tik a jukagirról tett megjegyzések. A jukagir a szerző sze-rint kapcsolatban áll az uráli nyelvekkel.

A bevezetés következő fejezetében a könyv beosztásáról szól:

A. alatt tárgyalja az uráli,

B. alatt a finnugor szavakat;

C. alatt következnek azok az indoeurópai (indo-iráni) jöve-vényszók, amelyek valószínűleg előfordultak a finnugor alap-nyelvben. Tekintve, hogy az indoeurópai alapnyelv korábban fölbomlott, mintsem az uráli szétvált finnugorra és szamo-jédra, a finnugor nem kölcsönözhetett szavakat az indoeurópai alapnyelvből. Ha a finnugor alapnyelvben esetleg voltak in-doeurópai alapnyelvi szavak, ezek csak az uráli alapnyelvből való örökléssel volnának magyarázhatók.

A következőkben röviden a szótár történetéről és azokról a szempontokról értesülünk, amelyek szerint COLLINDER az eti-mológiákat értékelte.

A szócikkekben idézendő nyelvjárásokról a szerzőnek az a vé-leménye, hogy a csak éppen véletlenül rendelkezésre álló nyelvjárások felsorolásának nincs haszna. De figyelembe kell venni azt a nyelvjárást, amely az etimológia helyességének szempontjából, például, értékes hangtani adalékot szolgáltat. Ez magyarázza a malmyzsi cseremis (mari) és a vaszjugáni osztják (chanti) nyelvjárás gyakori idézését.

A szótár egyik kétségtelenül vitát kiváltandó ujitását az uráli nyelvek egyöntetű átírása jelenti. Erre az egyetemi hallgatók szempontja és kiadói okok késztették a szerzőt. Az átírással szemben a következő követelményeket állította föl:

- 1) A szót könnyű legyen szedni, olvasni és emlékezetbe vésni.
- 2) Egyetlen olyan sajátságot sem szabad elhanyagolni, amely akár a leíró, akár a történeti hangtan szempontjából fontos.
- 3) Megközelítőleg meg kell tartani a gyűjtők jelölését.

COLLINDER a hagyományos helyesírással rendelkező nyelvek, a finn, az észt és a magyar ortográfiáját megtartja, de mó-dosításokkal, illetőleg kiegészítésekkel. A magyarban csu-pán a zárt e jelölésével tér el a gyakorlati helyesírástól.

A lapp szavakat KONRAD NIELSEN "Lapp Dictionary" című munká-jának némileg ugyancsak megváltoztatott átírásában közli.

A többi rokon nyelv adatában a SETALA-féle (FUF. I.) jelölést alkalmazza, szintén több-kevesebb korrekcióval. Átirásának betűit fölsorolja, majd meghatározza az egyes jelek hangértékét.

A bevezetésben kitér még a szerző a szócikkekben előforduló különféle jelek magyarázatára. Azoknak, akik kevéssé ismerik a magyar és a finn nyelvet, megmagyarázza a két nyelv hangjelölésének bizonyos sajátosságait. Megemlíti, hogy a bibliográfia nem kimerítő. A magyar szavakat BÁRCZI Szófejtő Szótára alapján tárgyalja.

A bevezetés után következik - a fent említett fölosztásban - a szócikkek hosszú sora. Az uráli, a finnugor stb. szavakat tárgyaló fejezetek előtt röviden vázolja a rájuk vonatkozó kutatás történetét. A szócikkek beosztása nagy vonásokban a következő: a nyomdailag nem kiemelt címszó általában finn, ha ilyen tagja nincs az etimológiának, akkor magyar, lapp, mordvin stb. Ha a szó a finnben és a magyarban egyaránt megvan, akkor a finn adat áll első helyen, és a magyar tag adata fejezi be a szócikket. A szavak jelentését angolul adja meg. Az egyes nyelvek adatait függőleges vonással - | - választja el egymástól. Ha egy nyelv odatartozása kétes, a szerző szögletes zárójelbe - [] - teszi az adatot, és kérdőjellel látja el. A szamojéd és a jukagir adatok két függőleges vonással - || - vannak elkülönítve részint a finnugor adatoktól, részint egymástól. Az indoeurópai jövevényszók csoportjában külön bekezdésben vannak a finnugor és az indoeurópai nyelvek példái. Az is előfordul, hogy kinait, sino-japánt, sino-koreait idéz, például a méz esetében. Az uráli, ill. finnugor és altaji etimológiák csoportjában érdekes helykimélő ujitást alkalmaz a szerző. Tekintve, hogy a könyvben az altaji nyelvekkel összekapcsolt etimológiák már előfordultak, a címszó után nem sorolja föl a nyelveket, hanem a finnugor nyelveket számokkal, a szamojédokat kis betűvel jelöli, az x pedig jukagirt jelent. Főként ebben a csoportban közöl kikövetkeztetett alakokat. Egy ilyen típusú fölsorolást idézek, ugyanazt, amelyet COLLINDER példaként mutat be: hu av- (*sojō- ?) enter, go into; have room 1?2345?6?789a?x (142). Ezután ugyanabban a bekezdésben két függőleges vonással elválasztva találjuk az altaji adatokat. A fönti képlet fölbontva a következőt jelenti: m. av- *sojō- ? 'behatol, belemerül valamibe, helye van' (a 4. lapon található részletes szócikkben nem ugyanezt a jelentést találjuk). Megfelelői vannak a következő nyelvekben: ?finn, lapp, mordvin, cseremis, ?votják, ?zürjén, vogul, osztják, magyar (a magyar számát, a 9-et is közli, annak ellenére, hogy az a címszó), ?jurák-szamojéd, jukagir.

A szócikkekben nincs irodalmi utalás. A hangtani megokolás rendszerint hiányzik. Azokat az etimológiákat, amelyeket a szerző nem talált helyesnek, nem vette föl szótárába, és nem is említette meg. Itt-ott szűkszavú magyarázatokat találunk. Ha egy szó esetleg jövevényszónak is minősülhet, akkor erre külön utalás történik, például: fi. kiili 'gadfly' (88). Köz-

li külön megjegyzésben a szavak továbbképzett voltát, l.: fi. kusiainen ...'ant' (92) stb. Az egyes csoportokon belül a különféle nyelvű címszavak betűrendben következnek. A mű körülbelül 1000 etimológiát tartalmaz, ebből mintegy 440 a magyar tagu (de a mögé, mögött, tanít, tanul stb. külön címszónak van véve a szövegben).

Bár föladatom csupán a könyv kivonatos ismertetése, néhány megjegyzést mégis szeretnék tenni. Intézetünk finnugor osztályának tagjait kétszeresen érdekli ez a munka, tekintve hogy "A magyar szóképzés finnugor elemei" című, készülő szótárunk munkálataiban esedékes a mintaszócikkek megszerkesztése.

Először az átírás kérdéséhez fűzök néhány szót. Nagyon érdekes, sőt "izgalmas" az uráli nyelvek minden hangjának egységes átírása. Hasznos is, de nemcsak a szerző megadta okok miatt. A szótárt ugyanis nem csupán a finnugor nyelvekkel foglalkozók, hanem indoeuropeisták és szlavisták is forgatni fogják. Az ő szempontjukból az átírás lényeges könnyítést jelent. A FUF. hangjelölési rendszerén már több gyűjtő rést ütött. Az általuk bevezetett jelek még inkább tarkítják a sok mellékjel miatt amugyis nehézkes hangjelölési rendszert. Az egységes átírás, azt hiszem, mégis vitát fog kiváltani. A finnugor nyelvészek megszokták az általuk kutatott nyelvek átírási változatait. A szerző kísérlete eggyel több átírás megszokását, áttanulmányozását jelenti. Azonkívül az átírás mégsem egységes, mert a magyar, a finn és az észti helyesírást nagyjából megtartotta. Ennek következtében több betű is jelölhet egy hangot, például az egyezményes átírásban használt t helyett a magyarban természetesen cs, a többi nyelvekben č áll, vagy például u = ü-vel az összes finnugor nyelvben, kivéve a finnt, ahol az érvényben lévő helyesírási szabályok szerint y áll.

Megtaláljuk ennek az ellenkezőjét is. A betűknek ugyanis körülbelül egyharmada többértékű. Kisebb különbségektől eltekintve - hogy például a k a nyugati osztjában és leggyakrabban a kamaszban is aspirált, az inári lappban szóbeliséjében és a többi lapp nyelvjárásban mássalhangzó előtt szintegy, más nyelvben azonban nem aspirált - olyan esetek is előfordulnak, hogy ugyanaz a betű jelölhet zárhangot, de réshangot is. Például az osztják obdorszki nyelvjárásában d a zöngés zárhang jele, de más nyelvjárásokban a zöngés réshangé. A cseremiszen n utáni helyzetben a d zöngés zárhangot, különben zöngés réshangot jelöl.

COLLINDER a bevezetésben közölte, hogy azt az etimológiát, amely szerinte nem bizonyult helytállónak, nem vette be a szótárba. Szerintem ezeket a szófejtéseket is meg kellett volna említeni, mert honnan tudjuk azt - például a magyarra vonatkozóan -, hogy egy-egy szó etimológiáját helytelennek tartja-e a szerző, vagy az sajnálatos módon egyáltalán nem került a kezébe.

Nélkülözzük egy-egy szócikk után az irodalmi utalásokat is. Jó lett volna megemlíteni legalább az első előfordulás helyét és azoknak a nevét, akik először fejtették meg az illető szót, akik először mutatták ki rokonságát más finnugor nyelvekkel, vagy akik sikeresen fejlesztették tovább az etimológiát. Igaz, hogy ez az eljárás tetemesen megnövelte volna a kiadvány terjedelmét.

BJÖRN COLLINDER szótára a finnugrisztikának egyik régi és nagy adósságát törleszti le. Érdeme, hogy rendet teremtett az évtizedek során fölgyülemlett etimológiai irodalom utvesztőjében.

K. H o r á l e k : Úvod do studia slovanských jazyků [Bevezetés a szláv nyelvek tanulmányozásába]. Praha 1955, Nakl. CSAV, 488 l. (Ismerteti: Décsy Gyula.)

KAREL HORÁLEK új, összefoglaló műve az 1951-ben Brúnben tartott szlavisztikai konferencia határozata alapján született meg. A Csehszlovák Tudományos Akadémia adta ki, s az ország egyetemlein és főiskoláin tankönyvként használják. Jelentősége azonban több szempontból meghaladja a szokásos bevezetések és tankönyvek jelentőségét. E könyv valamennyi eddigi, befejezett szlavisztikai bevezetésnél nagyobb arányú és modernebb. ^(x) Szerzője a prágai egyetem tanára, korábban a prágai nyelvészeti iskola követője volt, ma pedig a marxizmus nyelvtudományi alkalmazásának egyik legkövetkezetesebb cseh utkeresője.

A könyv tizenkét fejezetre oszlik. Az alábbiakban ismertetjük az egyes fejezeteket. Elsősorban azt emeljük majd ki, ami általános nyelvészeti és magyar szempontból is érdeklődésre tarthat számot.

^(x) Az utóbbi időben megjelent szlavisztikai kézikönyvekről (SZELISCSEV, VAILLANT, NAHTIGAL, LEHR-SPIAWIŃSKI--KURASZ-KIEWICZ--SŁAWSKI, TRAUTMANN stb.) éppen K. HORÁLEK adott összefoglaló értékelést (Slavia XXIV, 1955, 295-303).
